

Милан Бурсаћ

**ГЕОГРАФСКИ ИНСТИТУТ „ЈОВАН ЦВИЈИЋ“
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ**

Abstract: Geographical Institute “Jovan Cvijić” SANU is established on May 31th 1947 by Serbian Academy of Serbian and Arts. This Institute is founded with aim to develop geographical science. In this paper it will be present shot version of Geographical institute activities until now.

Key words: Geographical institute, development, results

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Географски институт „Јован Цвијић“ Српске академије наука и уметности је основан 31. маја 1947. године од стране Српске академије наука и уметности. Географски институт САНУ, као и остали Академијини институти, је основан у циљу развоја релевантних наука и научних области и институтске организације научно-истраживачког рада у оквиру Академије као највише националне научне установе, при чему је унеколико прихваћен и примењен модел Совјетске академије наука, али и достигнућа и трајне научне вредности српске науке у области фундаменталних и националних наука, посебно у сфери историјских, социолошких, антропогеографско-етнолошких, лингвистичких и културолошких наука (Историјски институт, Институт за историјску географију, Византолошки институт, Музиколошки институт, Балканолошки институт, Археолошки институт, Институт за српски језик, Институт за село, Етнографски институт).

Географски институт САНУ је организационо и програмски конципиран као научна установа која се бави фундаменталним проблемима научне географије и применом њених резултата у друштвеној пракси, при чему је област антропогеографије лоцирана у Етнографском институту - на основу традиционалног Цвијићевог модела о тесној повезаности антропогеографије, етнологије, социологије и културологије. У току целокупне своје делатности, од оснивања до данас, Академија и Универзитет су развијали све облике сарадње и комуникације на пољу научно-истраживачког рада, развоја, усавршавања и међусобне размене научног и наставног кадра. Тако су први директори и умногоме оснивачи Географског и Етнографског института били професори Београдског универзитета Петар Јовановић и Војислав Радовановић, а после њих, поред осталих, професори Павле Вујевић, Владимир Ђурић, Милисав Лутовац, Јован Динић, Јован Марковић, Душан Дукић, Милован Радовановић, Александар Вељковић, Љиљана Гавриловић, Милена Спасовски, Верка Јовановић, Предраг Ђуровић (Географски институт), односно Боривоје Дробњаковић,

Бранислав Којић, Мирко Барјактаревић, Атанасије Урошевић, Милорад Васовић, Петар Влаховић, Душан Бандић (Етнографски институт).

У првих петнаест година рада, Институт је окупио групу млађих сарадника под научним руководством оснивача и првог управника (директора) академика *Петра Јовановића* и његових колега академика *Стевана Бошковића*, академика *А. Билимоновића* и академика *В. Мишковића*. Та генерација географије имала, и остварила, два велика циља. Први се односио на организовање и кадровско јачање Географског института у циљу његовог израстања у јаку научну установу у Србији у области географије. Други циљ се односио на припрему кадрова за рад на Универзитету. Од коликог је значаја било остварење ових циљева показује чињеница да је наставу на географском одсеку Природно математичког факултета у Београду, све до пре десетак година, носила (изводила), добрим делом, генерација професора који су, краће или дуже времена, радили у Географском институту - како је то претходно наведено. Та генерација професора је учествовала и, у одређеној мери, у активностима на прерастању Географског одсека ПМФ у, данас, Географски факултет. Одласком поменуте генерације сарадника (као и других после њих) на Универзитет Институт је ушао у другу фазу развоја. Ово је била фаза са врло интензивним радом тадашњих сарадника, али и фаза током које у Географском институту пуних тридесет година после 1962. године нико од стално запослених истраживача није стекао звање доктора географских наука.

Великим залагањем др *Милоша Зеремског* и других сарадника Географског института, а посебно чланова Научног већа, и доласком проф. др *Александра Вељковића* и проф. др *Милована Радовановића* 1987. године почиње нова развојна фаза Института. Њиховим залагањем постепено су се, и поред врло тешких финансијских и политичких прилика у земљи, стварали услови да Институт започне свој развој „изнутра“, тј. сопственим снагама са све већим придавањем значаја млађим кадровима и са интензивирањем научно истраживачког рада. Ово је довело до тога да од 1994. године до данас девет сарадника стекне звање доктора наука. Осим тога, још петоро сарадника сада ради на завршавању рукописа докторских дисертација. У овом периоду седморо сарадника је магистрирало, а тренутно још петоро сарадника из најмлађе генерације (рођених 1971. године и касније) ради на магистарским тезама.

Може се очекивати да Институт поново, као у својој првој фази, уђе у фазу остваривања иста два велика циља - даље организовање и кадровско јачање и припрема кадрова за рад на Универзитету. При томе, први циљ се проширује и на интензивирање сарадње Института са европским научним географским центрима, с једне, и са донаторима и инвеститорима који траже примењиве резултате географских научних истраживања, с друге стране.

Од оснивања до данас, Географски институт је био део система Академијиних института чији се рад одвијао у делу просторија у згради

Академије у улици Кнеза Михаила 35 до 6. децембра 1996. године, а од тада у згради Академије у улици Ђуре Јакшића 9.

КРАТАК ПРЕГЛЕД НАУЧНОГ РАДА ИНСТИТУТА

Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ основан је као један од првих Академијиних научних јединица установљених и организованих на принципу институтске форме научне делатности. Име *Јована Цвијића* - оснивача српске научне географије, првог географа академика и председника Српске краљевске академије (1921-1927) и ректора Универзитета у Београду, истакнутог европског географа и водећег српског, јужнословенског и балканског научника на пољима географије, етнологије, етнопсихологије и социологије – Институт носи од 1961. године.

Организацијско-структурне промене у научној делатности у Србији уопште, а посебно на Универзитету и у Српској Академији наука, условљене друштвено-историјским, политичким и идеолошким фактором у првим годинама после Другог светског рата, када је дошао до изражаја и утицај совјетског модела, донекле су се одразиле и на институционализацију, теоријске основе и програмску усмереност појединих научних области и дисциплина. Из совјетског узора се, у одређеној мери, преузима таква развојна концепција Академије која од ове врховне националне научне институције ствара сложени и разгранати систем посебних, релативно аутономних научних јединица, а Академија добија особиту улогу на пољу научно-развојне и кадровске политике, укључујући и стицање највиших научних квалификација (докторат наука до 1956. године). У таквим условима основан је и формиран Географски институт САН (САНУ), поред читавог низа других Академијиних научних јединица блиских географији по одређеним научним проблемима и тематским целинама (Етнографски, Историјски, Историјско географских, Балканолошки, Археолошки, Институт за екологију и биогеографију, Институт за проучавање села и др.). При томе, посебну улогу и значај у развоју свих Академијиних института задржавају и продубљују академијина одељења, која у координацији са Председништвом САНУ деташирају своје чланове за председнике и чланове научних већа и управних одбора, водећи посебно рачуна о плану и програму научноистраживачког рада, концепцији, садржају и реализацији научноистраживачких пројеката, међу институционалној и међународној сарадњи, научним скуповима, издавачкој делатности, кадровској ситуацији итд., све до разматрања и оцене годишњих и периодичних извештаја о раду Института. У поређењу са Академијиним одељењима, значајну улогу у продубљивању научноистраживачког рада добијају Академијини одбори, са којима институти, по конкретним програмима и пројектима, остварују сарадњу различитог интензитета и обима. У том погледу, Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ је до сада имао тесну сарадњу са неколико Академијиних одбора, у првом реду са Одбором за крас и спелеологију и са Одбором САНУ за проучавање Косова и

Метохије. Код ових разматрања о положају и развоју Географског института САНУ треба нарочито имати у виду одређене наслеђене и новостворене околности које у крајњој линији проистичу из положаја географије у систему наука. Наиме, од свог оснивања, па до данас, Институт је у Академији имао специфичан положај у смислу двостраног карактера њених научно-организацијских и програмских ингеренција које су директно и посредно утицале на његов рад и развитак. Аналогно предметним, логичким и теоријско-методолошким основама система географских наука, Институт је био релевантан два Академијиним научно-организационим телима - Одељењу природно-математичких наука, а после његове реорганизације 1998. године Одељењу за математику, физику и геонауке, као и Одељењу друштвених наука. Оваквој ситуације посебно допринела чињеница да у Одељењу природно-математичких наука од 1967, а у Одељењу друштвених наука од 1987, нема ниједног академика или дописног члана - географа, те су бригу о научној делатности Института преузели, географији одани, академици: *Петар Стевановић, Стеван Карамата, Драгослав Антонијевић, Никола Пантић, Михаило Марковић, Коста Михаиловић* и дописни чланови САНУ: *Војислав Становчић и Марко Ерцеговац*.

Осим ове бифуркације научне делатности Института на два Академијина одељења, за специфичан положај географске науке у овој нашој највишој националној научној установи била је од посебног значаја организациона шема истраживачке делатности у научним областима географије установљена после Другог светског рата на основама српске научне географске школе и тековина и утицаја модерне географске науке. Наиме, Географски институт САНУ је обухватио области физичке географије, економске и регионалне географије, у одређеној мери и картографије, преуевши у развојном процесу област друштвене географије - у том опсегу посебно географије становништва и географије насеља, док је од самог почетка научна област антропогеографије од времена оснивања Етнографског института САНУ (1947. године) ушла у домен научноистраживачке делатности овог института, чиме је настављена традиција трајне вредности Цвијићеве антропогеографске научне школе као једне од најзначајнијих у нашој националној науци. Током 70-тих и 80-тих година је из научно-програмских и кадровских разлога област антропогеографских истраживања у Етнографском институту задобила функцију допунских и пратећих истраживања која се повезују са етнолошко-антрополошким темама, што није утицало на даљу потпуну отвореност овог Института на плану издавачке делатности која обухвата и више антропогеографских монографија, као и на плану тесне интердисциплинарне сарадње са Географским институтом, посебно у вези пројеката које је Географски институт извео од 1989. до 1994. године на комплексном научном истраживању Шарпланинских жупа. На другој страни, од друге половине 80-тих година Географски институт САНУ је у опсег своје научноистраживачке делатности укључио антропогеографску проблематику и посебну пажњу посветио савременој регионалној географији, урбаној географији и фундаменталним истраживањима географских основа

просторног и урбанистичког планирања. Такође је, под врло тешким материјалним и технолошким условима, учињен знатан напор на развоју картологије и Картографског одељења.

Из свега напред реченог следи даје Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ од самог почетка свог оснивања 1947. године прошао сложени развојни пут обележен и значајним успонима и застојима, и даје успео да сачува и оживи најбоље тековине традиционалне српске, Цвијићеве, научне географске школе, као и да методолошки и програмски уведе и развије одређене тековине модерне европске и светске научне географије. Институт је, такође, током читавог свог постојања био и остао расадник научног и наставног кадра, носилац плодноне интеринституционалне и интердисциплинарне научне сарадње како у оквирима Академије, тако и изван ње, са Универзитетом, бројним другим научним установама, државним стручним службама, планерским установама и радним организацијама из комуналне и туристичке привреде.

Од оснивања Института, **физичко-географска истраживања** су била усмеравана на следеће теме:

1. Рељеф сливова река, планина и других просторних целина (резултати објављени у едицији „Посебна издања“): *Група аутора*: Банатска пешчара (1949); *Ђорђе Паунковић*: Рељеф слива Ресаве (1953); *Чедомир Милић*: Слив Пека - геоморфолошка студија (1956); *Бранислав Јовановић*: Рељеф слива Колубаре (1956); *Радован Ршумовић*: Рељеф слива Голијске Моравице (1960); *Милош Зеремски*: Сјеничка котлина (1969); *Драгутин Петровић*: Слив Црног Тимока (1970); *Милош Зеремски*: Трагови неотектонских процеса у рељефу Западне Србије (1983); *Група аутора*: Општина Штрпце, Књига 1 - Одлике природне средине, (1990); *Група аутора*: Шарпланинске жупе Гора, Опоље и Средска, Књига 1. - Одлике природне средине (1994); *Оцокољић Мирослав*: Цикличност сушних и водних периода у Србији (1994); *Љубомир Менковић*: Површинска крашка морфологија Мокре Горе и Жљеба (1995); *Предраг Ђуровић*: Крашки рељеф у сливу Краваричке реке - Драгачево (1995); *Група аутора*: Спелеолошки атлас (1998).

Осим поменутих у едицији „Зборник радова“ стални и спољни сарадници Института објавили су бројне радове који се односе и на друге сливова и планине, затим пећине, клисуре, површи, као и на ерозију земљишта итд. Осим претходно поменутих, овим проблемима и темама су се бавили и други аутори, међу којима су најзначајнији *Петар Јовановић*, *Бранислав Букуров*, *Јован Марковић*, *Боривоје Ж. Милојевић*, *Раденко Лазаревић*, *Милован Радовановић*, *Јован Динић*, *Душан Гавриловић*, *Мирослав Марковић*, *Петар Стевановић*, *Борут Кирбус*, *Милован Миливојевић*, *Јелена Ћалић-Љубојевић*, *Марко В. Милошевић*.

2. Хидролошке и климатске карактеристике извора, бањских места, сливова река, планина и других просторних целина (резултати су, такође, објављивани

у едицији „Посебна издања“): Душан Дукић: Сава (1957); Мишо Лазаревић: Климатске особине Херцег Новог и његовог гравитационог подручја (1967); Драган Родић. Слив Увца (1974); Мирослав Оцокољић. Цикличност сушних и водних периода у Србији (1994); Милан Радовановић: Климатска регионализација Метохије (1996).

Осим поменутих, наведеним темама су се бавили и следећи аутори (радови објављени у едицији „Зборник радова“): Павле Вујевић, Чедомир Милић, Милош. Зеремски, Михајло Костић, Љиљана (Ћирковић) Гавриловић, Томислав Ракићевић, Верка (Ранитовић) Јовановић, Милан Радовановић, Јелена Ковачевић-Мајкић, Ана Милановић, Марко Урошев.

Истраживањима у области **друштвене географије** у Институту су реализовали бројни сарадници са темама:

1. мрежа насеља и центара (студије у „Посебна издања“): Олга Савић: Утицајне сфере градова у долини Велике Мораве (1955); Олга Савић: Утицајне сфера Алексинца и њене особине (1958); Олга Савић: Крушевац и његова утицајна сфера (1969); Олга Савић: Градови и мања средишта Источне Србије (1977); Здравко Ивановић: Градови - комунални центри Црне Горе (1979); Радмило Јовановић: Систем насеља у Шумадији (1988); Александар Вељковић, Радмило Јовановић, Бранка Тошић: Градови Србије - центри развоја у мрежи насеља (1995); Радмило Јовановић/т. Мрежа насеља Србије (1995); Светислав Марковић: Насеља Ивањичког краја (2002).

Осим поменутих, радове у едицији „Зборник радова“ објавили су и Михајло Костић (о бањским насељима, пре свега) Бранислав Букуров, Иван Поповић, Бранка (Бранковић) Тошић, Драгина Матијевић, Владимир Никитовић.

2. Демографске и антропогеографске карактеристике и миграције становништва (студије у „Посебним издањима“): Миљасав Лутовац: Иванградска (Беранска) котлина (1957); Милена Сикимић - Спасовски: Природне компоненте развитка становништва Београда (1977); Миладин Весић: Становништво и миграције у Источној Србији (1978); Групи аутора: Општина Штрпце, Књига 2. - Демографски развој и особености социјалног простора (1990); Гордана Војковић: Смртност становништва Београда (1992); Група аутора: Шарпланинске жупе Гора, Опоље и Средска, Књига 2. - Антропотографско-етнолошке, демографске, социолошке и културолошке карактеристике (1995); Група аутора: Демографске основе регионализације Србије (1999); Владимир Никитовић: Тачност пројекција становништва Србије (2004).

Осим поменутих, радове из ове теме у едицији „Зборник радова“ су објављивали и Олга Савић. Михајло Костић, Бранислав Букуров, Милена Спасовски, Радмило Јовановић, Иван Поповић, Милован Радовановић, Мирина Тодоровић, Илија Мисаиловић, Бранислав Стојановић, Радмили Милетић, Драгана Матијевић, Владимир Никитовић, Весна Лукић.

Посебно наглашавамо значај истраживања Шарпланинских жупа, између осталог, и због тога што је од 1-5. априла 1989. године Географски институт уз финансијску помоћ и сарадњу Републичког завода за статистику Србије, у оквиру општине Штрпце (Сирињска жупа) организовао и реализовао једини попис становништва коме су се одазвали сви становници ове општине - и Срби и Албанци. Међу пописивачима и инструкторима за обуку пописивача били су и Срби и Албанци и то сложено као чланови Општинске пописне комисије. Резултати овог пописа су објављени у посебној публикацији Републичког завода за статистику.

3. Привредно-географске карактеристике и процеси (студије у „Посебним издањима“): Бранислав Букуров: Привредно-географске прилике и саобраћајне везе Фрушкогорске области (1951); Милисав Лутовац: Привредно-географске карактеристике слива Јасенице (1951); Гаврило Видановић – Сазда: Висок – привредно-географска испитивања (1955); Мирослав Поповић: Крагујевац и његово привредно подручје (1956); Гаврило Видановић - Сазда: Видлич – Забрђе (1960); Мирослав Милојевић: Мачва, Шабачка Посавина и Поцерина (1962); Бранимир Дакић. Сокобањска котлина (1967); Михајло Костић: Белопаланачка котлина (1970); Мирослав Милојевић: Развој сточарства у Источној Србији (1972); Мирослав Милојевић: Послератни развој агрокомплекса у Младеновачкој општини (1984); Мирослав Милојевић: Агрокомплекс у општини Обреновац (1989); Група аутора. Општина Штрпце, Књига 3 – Друштвено-економски развој, организација и коришћење простора (1991); Група аутора: Шарпланинске жупе Гора, Опоље и Средска, Књига 3. - Друштвено-економски развој (прошлост – садашњост – будућност) (1997).

Осим поменутих, своје радове у едицији „Зборник радова“ су објављивали и: Вера Дугоњић, Душан Дугоњић, Олга Врховац (Савић), Милован Радовановић, Стеван Вујадиновић, Милорад Васовић, Радован Ришумовић, Павлина Михајловић, Радмило Јовановић, Марина Тодоровић, Милан Бурсаћ, Живадин Јовичић, Жељко Бјељац, Илија Мисаиловић, Иван Поповић.

Истраживања у области **регионалне географије** су реализовали многобројни сарадници са разноврсним темама:

1. Регионално географске студије (штампане у едицији „Посебна издања“) и прилози (штампани у едицији „Зборник радова“): Мирослав Милојевић: Мачва, Шабачка Посавина и Поцерина (1962); Бранимир Дакић: Сокобањска котлина (1967); Михајло Костић: Белопаланачка котлина (1970); Мирослав Милојевић: Западна Србија (1957); Група аутори: Општина Велико Градиште (1989), уредник Милован Радовановић; Група аутора; Општина Штрпце (руководилац пројекта Милован Радовановић), три књиге (1990, 1990, 1991); Група аутора: Општина Голубац (1990), уредник Александар Вељковић; Група аутора: Општина Смедерево (1992), уредник Милан Бурсаћ; Група аутора: Шарпланинске жупе Гора, Опоље и Средска (три књиге 1994, 1995, 1997),

руководилац пројекта *Милован Радовановић*; Група аутора: Општина Мионица (1995); *Живадин Јовичић*: Наша планета Земља – Стварност и визије (1997); Група аутора: Географска структура и регионализација Србије (три књиге 1997, 1998, 1999), руководилац *Мирослав Оцокољић*; Група аутора: Демографске основе регионализације Србије (1999), руководилац *Милена Спасовски*; *Тошић Бранка*, *Матијевић Драгана*, *Лукић Весна*: Дунавско-моравски коридор - насеља (2004); *Марина Тодоровић*, *Бранка Тошић*, *Бранислав Стојановић*: Србија, еврорегиони и европске интеграције (2004).

Осим поменутих аутора, радове су у едицији „Зборник радова“ објавили и *Боривоје Милојевић*, *Радован Ришумовић*, *Милисав Лутовац*, *Јован Динић*, *Бранислав Стојановић*, *Гордана Војковић*, *Жељко Бјељац*, *Милан Радовановић*, *Марина Тодоровић*, *Радмила Милетић*, *Борут Кирбус*, *Бранка Тошић*, *Јасмини Ђорђевић*.

Посебно наглашавамо и пројекат којим је руководио Проф. др *Милован Радовановић*: Србија – стожер Балканске и Европске интеграције (1999-2000), са Саветом пројекта у коне су били академик *Стеван Карамата*, као председник, и још пет академика. У реализацији овог пројекта Географски институт је остварио сарадњу са око 90 научника у циљу обраде тема и фундаменталног и практичног значаја. Пројекат је финансирао сектор за технолошки развој Министарства за науку и технолошки развој.

2. Истраживања за потребе просторног планирања (студије у „Посебним издањима“): Општина Голубац (1990); Општина Штрпце, друштвено-економски развој, организација и коришћење простора (1991); Општина Смедерево (1992); Група аутори из Географског института и из Института за архитектуру и урбанизам Србије: Просторни план општине Штрпце (1992); *Александар Вељковић*, *Радмило Јовановић*, *Бранка Тошић*: Градови Србије - центри развоја у мрежи насеља (1995); *Радмило Јовановић*: Мрежа насеља Србије (1995); *Јасмина Ђорђевић*: Евалуација природних потенцијала на примеру сливова Јабланице и Ветернице (1996); *Милан Бурсаћ*: Географски потенцијали – вредновање и планирање насеља (1996); *Јасмина Ђорђевић*. Типологија физичкогео-графских фактора у просторном планирању (2004); Осим поменутих аутора, радове у едицији „Зборник радова“ су објављивали и други аутори: *Бранка Тошић*, *Радмила Бркић - Милетић*, *Драгана Миљановић*.

Већ од самог оснивања 1947. године, Институт је почео и са картографским радовима. Дописни члан САНУ *Стеван П. Бошковић* и *Антоније Лазић*, хонорарни сарадник, добили су задатак да припреме план за израду Великог атласа ФНРЈ. Тиме је оживљен рад, започет још децембра 1940. године, када је био формиран Академијин одбор који се бавио проучавањем Југословенског атласа, у чијем саставу су били академици: *М. Миланковић*, *А. Билимоновић*, *В. В. Митковић* и *Ст. Бошковић*. Рад на припремама и стварању материјала за израду атласа трајао је десетак година. тј. до смрти академика

Стевана Бошковића, али због премало кадра и тадашње технологије, од тог посла публикована је само Прегледна географска карта ФНР Југославије 1:500 000 (у издању „Научне књиге“ Београд). Паралелно са овим послом вршено је прикупљање материјала за израду Међународне карте света, размере 1:1000 000. После *Ст. Бошковића* па до скорашњих времена, Картографско одељење је имало по једног или два картографска цртача који су израђивали графичке илустрације (картографске скице, профиле, дијаграме, панорамске снимке итд.) за штампане радове сарадника Географског института као и других Академијиних института, по потреби.

Истраживања у области **картографије** су се реализовале на почетку рада Института и у новије време. У едицији „Посебна издања“ изашла је књига: *Мирчета Велић*: „Теорија значења у картографији“ (1998).

Осим овог аутора у едицији „Зборник радова“ своје прилоге су дали *Милош Зеремски, Раденко Лазаревић, Јован Динић, Верка (Ранитовић) Јовановић, Борут Кирбус, Јасмина Ђорђевић, Драгољуб Штрбац*.

АНАЛИЗА НЕКИХ ПРАВАЦА ГЕОГРАФСКИХ ИСТРАЖИВАЊА ТОКОМ ПОСЛЕДЊИХ ПЕТНАЕСТ ГОДИНА РАДА ИНСТИТУТА

Током последњих петнаестак година у Географском институту се наставило са истраживањима која су била пракса и у претходним годинама. Међутим, у новије време истраживања су, постепено, усмеравана на оне објекте, појаве, процесе и просторе који су били приоритетнији са становишта интереса инвеститора (најчешће Министарства за науку) и, посебно, корисника резултата истраживања.

Географски институт је наставио са радом на геоморфолошким истраживањима у складу са традицијом коју су неговали великани геоморфологије: *Петар Јовановић, Чедомир Милић, Јован Марковић, Драгутин Петровић, Раденко Лазаревић, Милош Зеремски* и други географи. Геоморфолошка истраживања су остварена на просторима општина Велико Градиште, Голубац, Смедерево, Штрпце, Гора, на планинама Мокра гора, Жљеб, Дурмитор, Мироч, у сливу Краваричке реке, Маглић, Волујак итд. У овом периоду резултати истраживања бројних ранијих аутора и садашњих истраживача у спелеологији пренета су у вредну научну монографију „Спелеолошки атлас“. Доласком др *Љубомира Менковића*, руководиоца израде основне Геоморфолошке карте Србије у размери 1:100 000, Институт је интензивирао и рад на геоморфолошком картирању, што је довело и до израде Геоморфолошке карте Србије, припремљене и за штампање. По одласку у пензију др *Љубомира Менковића* проблемом геоморфолошког картирања наставио је да се бави *мр Милован Миливојевић*. У Институту су настављена и хидролошка, а са др *Миланом Радовановићем* и климатолошка истраживања.

У области друштвене географије проучавани су друштвени фактори који утичу на развој и размештај производње и потрошње у свету. Најважнији друштвени фактори су начин организације друштва и производње и друштвено-

економског живота у целини, број становника, произвођача и потрошача, квалитет производње, степен животног стандарда становништва, степен развијености науке и технике и њихове примене у свакодневном животу, обим и начин сарадње међу народима и државама или мањим територијалним јединицама, унутрашње и међународне политичке прилике итд. Друштвена географија је у тесној вези са већим бројем наука, а нарочито са физичком географијом, политичком економијом, привредном историјом, економиком, математиком и статистиком. У Географском институту се највише проучавају проблеми и процеси из домена друштвене географије Србије и, донедавно, Југославије. Десетогодишњи период економске и политичке изолације Србије (и СР Југославије) још више је истакао проблеме српске нације и грађанског друштва у отаџбини, који се највише огледају у: опадању индустријске и пољопривредне производње, слабљењу и рецесији села, драстичном паду природног прираштаја (изузетак је Косово и Метохија), геополитичким превирањима на Балкану и распаду СФРЈ, слабљењу моралних вредности појединца, породице и друштва. Сматрамо да о наведеним проблемима са аспекта друштвене географије, свој допринос у њиховим решавањима може дати и Географски институт „Јован Цвијић“.

У том смислу у Институту су до сада истраживани основни елементи структуре географског простора Србије са посебним тежиштем на научно фондираном познавању истраживања стварних демографских и антропогених потенцијала, као ресурса и ограничења, за будући развој и организацију територије Републике. Остварена истраживања имала су за циљ да укажу на досадашња достигнућа у статистици и демографској регионализацији, као и да се анализом демографског преображаја у Србији сагледа степен релевантности издвојених демографских показатеља као индикатора за демографску регионализацију и укаже на потребу увођења нових.

Истовремено, била су обухваћена истраживања везана за утврђивање карактера, смера и интензитета веза главних елемената геоструктуре (физичкогеографског, социогеографског, културолошког, економског комплекса) и ефеката њиховог деловања у циљу рационалног и ефикасног планирања и управљања сложеним развојно-просторно-производним системима.

У оквирима пројекта „Географска регионализација Србије“ урађена је и „Типологија пољопривреде Србије“ (аутор: др *Марина Тодоровић*), на основу чега се могу пратити континуитет и правци промена типова на проучаваној територији, и предвидети могући будући развој пољопривреде Републике Србије уопште, и њених нижих административних јединица посебно, а што представља егзактну основу за декомпозицију проучаване територије на пољопривредне регионе (или рејоне). Посебну апликативну вредност резултата овог научног истраживања представља широка могућност њихове примене на усмеравању и планирању регионалног развоја (свих нивоа), а посебно у планирању будућег руралног развоја у Србији. Према томе, истраживање даје научно засновану подлогу за будуће стратегије развоја пољопривреде у Србији.

У свим поменутих истраживањима посебну улогу су имали *Милован Радовановић, Илија Мисаиловић, Марина Тодоровић, Бранислав Стојановић, Гордана Војковић, Иван Поповић, Радмила Милетић.*

Од оснивања Института, сарадници Института су појединачно у зборницима радова ГИ „Јован Цвијић“, обрађивали поједине теме и из области туристичке географије, од локалних до републичких туристичких вредности. Ова истраживања су интензивирани доласком у Институт Живадина *Јовичића*, а посебно *Жељка Бјељца.*

Током последњих петнаестак година тежиште истраживања на темама из регионалне географије било је на издвајању и оцени елемената природно-просторног комплекса, као фактора у смештају, размештају и просторном развоју привредних делатности (посебно пољопривреде, индустрије, туризма) и насеља, као и истраживања у изналажењу егзактних и применљивих метода евалуације природне средине (физичко-географских фактора) за потребе просторног планирања. За сваку од горе наведених категорија извршена је парцијална и синтеза евалуација физичко-географских фактора, њиховог значаја (величина) и значења (ресурс и услов) као геопотенцијала. На овим истраживањима посебан допринос су дали *Александар Вељковић, Милан Бурсаћ, Јасмина Ђорђевић, Бранка Тошић.*

Институт остварује и истраживања која су везана за проучавање процеса и тенденција у развоју мреже насеља и дефинисање смерница за реализацију циљева просторно-економског развоја система насеља на нивоу општина, као и за утврђивање значаја центара и ефеката деловања градова у простору на регионалном и националном нивоу. Анализа просторно-функцијске структуре градова са поставкама економичности просторне структуре земљишта (заснована на коришћењу земљишта и степену изграђености) има значаја у планирању будућег коришћења простора, као и у пројекцији популационо-просторне и морфолошке структуре градова. Посебан допринос у овим истраживањима, до сада, имали су *Александар Вељковић, Радмило Јовановић, Бранка Тошић, Драгана Матијевић.*

Област истраживања везана за комплексна питања заштите и унапређивања животне средине покривена је била истраживањима теоријско-методолошких питања просторног планирања заштићених предела, с циљем утврђивања улоге и значаја природних потенцијала, природних услова и ресурса, у функцији одрживог развоја заштићених подручја, као и дефинисањем критеријума и принципа просторно-регионалне диференцијације животне средине која представља важан сегмент управљачког механизма којом ће држава на рационалан начин управљати својим ресурсима у циљу одрживог развоја и очувања и унапређивања животне средине. Ова научна истраживања су интензивирани у последњих петнаестак година *радом Драгане Миљановић, Милана Радовановића, Марка В. Милошевића.*

Рад Картографског одељења подстакао је *Срећко Николић*, који је у периоду 1989. до 1994. године радио у Институту. Тада се увидела потреба поновног ангажовања научног кадра у картографији. Из тих разлога тражени су млађи, али научно довољно зрели сарадници. Априла месеца 2000. у Картографско одељење дошао је *Мирчета Вемић*, који је у претходној сарадњи са Институтом, објавио књигу монографског карактера: „Теорија значења у картографији“ у едицији Посебних издања (Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, књига 55, Београд, 1998). Из разлога што су у Институту постојали картографски цртачи, али не и картографски научници, Картографско одељење је урадило десетину хиљада картографских скица, али само 13 карата и ниједан атлас. Од доласка др Мирчете Вемића започео је и рад на пројекту „Карта Српске православне цркве“.

Посебна активност Института се односи на организовање научних скупова. Тако је Институт у наведеном периоду организовао следеће научне скупове: *Научни скуп о развоју Шарпланинских жупа - Призрен, 1994*; *Научни скуп о будућим правцима развоја географије у нас са учешћем географа и из Русије, Бугарске и Румуније – Београд, 1995*; *Научни скуп о ГИС технологијама – Београд, 1996*; *Промоција Просторног плана Републике Српске - Београд, 1997*; *Научни скуп о природним и културно-историјским вредностима општине Аранђеловац, са учешћем географа из Бугарске и Румуније - Аранђеловац, 1998*; *Научни скуп о положају Горанаца, Муслимана и Турака у Шарпланинским жупама на југу Србије - Београд, 2000*; *Међународни научни скуп о потенцијалима еко-туризма на Балканском полуострву - Пирот, 2001.* године. Овај научни скуп су, осим Географског института „Јован Цвијић“ САНУ, организовали и Географски институт Бугарске академије наука и Факултет за туризам и хотелијерство из Охрида, Македонија; Институт планира организацију *међународног научног скупа* и у 2005. години на тему Дунавско-моравски коридор.

ОРГАНИЗАЦИОНА СТРУКТУРА

Географски институт је од почетка свога рада био усмерен на проучавање свих географских појава, процеса и проблема у Србији. Због тога је и планирао да се сарадници баве истраживањима у оквиру четири основне географске дисциплине и то: физичка географија, друштвена географија, регионална географија и картографија. Овакав приступ је подразумевао и организовање Института на четири истоимена одељења. Жеље су биле веома велике, али се временом показало да Институт није у могућности (ни финансијској, ни кадровској) да се развија тако да поменута одељења постану и део чврсте организационе поделе Института. Све до пре двадесетак година Институт није имао више од укупно 10–12 стално запослених радника, па је припадност научних сарадника појединим одељењима била само формалног

карактера. Због тога, Институт није отишао даље од формалног организовања по одељењима, јер је у сваком од одељења некад било двоје или троје, или пет сарадника, а дуже време у неком од одељења није било ниједног сарадника.

Нестабилно и слабо финансирање науке уопште од оснивања Института до данас није омогућавало ни бржи развој географске науке, а то значи ни стабилно кадровско јачање Института. Била су то времена када су развој географске науке, а посебно развој Института, носили малобројни врхунски географи међу којима су: академик *Петар Јовановић* (оснивач и први управник – директор Института до 1957), академик/*Павле Вујевић* (директор од 1957–1961), професор *Владислав Ђурић* (директор од 1961–1962), др *Чедомир Милић* (директор од 1965–1970), академик *Миросав Лутовац* (директор од 1970–1979), др *Душан Дукић* (директор од 1979–1983), др *Мирослав Милојевић* (директор од 1983–1986), др *Радован Ришумовић* (директор 1986), др *Милош Земски* (директор од 1987–1989), др *Александар Вељковић* (директор од 1989–1991), др *Милован Радовановић* (директор од 1991–1994) и др *Љубомира Менковић* (директор 1995), као и научни саветници др *Михајло Костић*, др *Олга Савић – Врховц*. То се, посебно односи и на неколико других врхунских географа који у Институту нису боравили дуже од пет-шест година.

Тако је садашњи директор Института др *Милан Бурсаћ*, виши научни сарадник, на почетку управљања Институтом „наследио“ из претходних времена и поменути концепт формалног и кадровског организовања Института. Овај концепт је довео до тога да од средине 1996. године у Институту више не буде ни једног стално запосленог научног саветника, да од 1994. године Картографско одељење (одсек) нема ниједног научног радника, или бар истраживача, а од 1996. године да Одељење друштвене географије нема ни једног доктора географских наука. У међувремену, одласком у пензију др *Љубомира Менковића* и др *Мирослава Оцокољића*, Одељење физичке географије се смањило на само троје стално запослених сарадника. Зато је било неопходно предузети све могуће мере како би се Институт, пре свега, кадровски стабилизовао, а затим и организационо ојачао. Познато је да услови за то у претходних петнаестак година нису били повољни. Све наведене акције имале су за циљ и припрему Института за нове приступе у свом организовању. Овде се, пре свега, мисли на организовање Института на реализацији истраживања по пројектима са подстицањем свих сарадника, а посебно доктора наука, да руководе тимова млађих сарадника.

Одлукама (законима) Републике Србије да се одлучивање у радним организацијама пренесе са самоуправљања и зборовра радних људи на Управни одбор, Научно веће и директора, Институт је могао да предузме оне мере које су обећавале наставак развоја Института. У предузимању тих мера

заслужни су сви чланови Управног одбора и Научног већа. Посебно треба нагласити да су пресудну улогу имали академици: *Драгослав Антонијевић*, *Никиша Пантић* и *Михаило Марковић* (као председници Управног одбора), као и *Петар Стевановић* и *Стеван Карамата* (као председници Научног већа).

СТИЦАЈЕМ ТАКВИХ ОКОЛНОСТИ, ИНСТИТУТ ЈЕ У ПОСЛЕДЊИХ ПЕТНАЕСТАК ГОДИНА СВОЈ РАЗВОЈ УСМЕРИО У ПРАВЦУ КАДРОВСКОГ ЈАЧАЊА И ПРИПРЕМА ЗА НОВУ И КВАЛИТЕТНИЈУ ОРГАНИЗАЦИЈУ РАДА ИНСТИТУТА. У ТОМ СМISЛУ У ИНСТИТУТУ ЈЕ ДОКТОРИРАЛО ДЕВЕТ СТАЛНО ЗАПОСЛЕНИХ САРАДНИКА, АЈОШ ПЕТОРО САРАДНИКА ПРИПРЕМА РУКОПИСЕ ДОКТОРСКИХ ДИСЕРТАЦИЈА: *мр Драгана Миљановић*, *мр Радмила Милетић* и *мр Бранислав Стојиновић*, *мр Јелени Ђалић*. *Љубојевић* и *мр Весна Лукић*. Уз то, седморо сарадника је магистрирало, а пет стално запослених и свих седам садашњих стипендиста Министарства науке су последипломци. Њиховим достизањем научног звања (научни сарадник) пре навршене 35 године живота, стварају се потребни услови за будући бржи, квалитетнији и научно агресивнији развој Географског института – изласком Института на шире српско и светско научно тржиште. Тако је Институт, својом упорношћу, доказао да се само кадровским јачањем Института „изнутра“ Институт може развијати - дугорочно и стабилно.

ОД 1994. ГОДИНЕ ДО ДАНАС ДОКТОРАТЕ СУ СТЕКЛИ СЛЕДЕЋИ, СТАЛНО ЗАПОСЛЕНИ, САРАДНИЦИ ИНСТИТУТА: *др Верка Јовановић (рођена 1954)*, сада у „Мегатренд“ универзитету; *др Предраг Ђуровић (рођен 1962)*, сада у Географском факултету Универзитета у Београду; *др Јасмина Ђорђевић (рођена 1963)*, виши научни сарадник, *др Мирна Тодоровић (рођена 1955)*, виши научни сарадник, *др Жељко Бјељац (рођен 1963)*, научни сарадник; *др Бранка Тошић (рођена 1961)*, научни сарадник; *др Милан Радовановић (рођен 1965)*, научни сарадник; *др Гордана Војковић (рођена 1957)*, научни сарадник; *др Иван Поповић (рођен 1949)*, научни сарадник.

ПАЖЉИВИМ И ТЕМЕЉНИМ РАДОМ НА КАДРОВСКОМ ЈАЧАЊУ, ТОКОМ ПОСЛЕДЊИХ ОСАМ ГОДИНА, ИНСТИТУТ ЈЕ УСПЕО ДА ПРИВУЋИ И ИЗУЗЕТНО ВРЕДНЕ И КВАЛИТЕТНЕ САРАДНИКЕ И ТО: *др Илија Мисаиловић 1997*, научни сарадник, антропогеограф; *доцент др Мирчета Велић 2000*, научни сарадник, картограф; *Драгољуб Штрбац 2002. године*, истраживач -- пројектант за ГИС.

ОЧЕКУЈЕМО ДА ЋЕ СЕ У НАРЕДНИХ ГОДИНУ ДАНА ПОЗИВУ ОДАЗВАТИ ЈОШ НЕКО ОД ДОКТОРА ГЕОГРАФСКИХ НАУКА. ЗА ТО ЈЕ ПОТРЕБНО ОБЕЗБЕДИТИ И ОДРЕЂЕНЕ ФИНАНСИЈСКЕ УСЛОВЕ. УКОЛИКО СЕ ТО РЕАЛИЗУЈЕ ИНСТИТУТ ЋЕ МОЋИ УЋИ И У ФАЗУ РАЗВОЈА У КОЈОЈ ЋЕ СЕ ПРЕЋИ НА ЈОШ КВАЛИТЕТНИЈЕ ОРГАНИЗОВАЊЕ У ЦИЉУ ИЗЛАСКА НА СРПСКО И СВЕТСКО ТРЖИШТЕ И ЊИХОВО РЕОРГАНИЗОВАЊЕ И УСМЕРАВАЊЕ РАДА КА ОНИМ ИСТРАЖИВАЊИМА И ПРОЈЕКТИМА ЧИЈИ РЕЗУЛТАТИ МОГУ БИТИ ЈОШ КОРИСНИЈИ ЗА РАЗВОЈ ГЕОГРАФСКЕ НАУКЕ, АЛИ И СРБИЈЕ, ПРЕ СВЕГА.

У ТОМЕ ЋЕ ИНСТИТУТУ ПОМОЋИ И НОВА ГЕНЕРАЦИЈА МЛАДИХ КАДРОВА КОЈИ СУ МАГИСТРИРАЛИ, ИЛИ ЋЕ МАГИСТРИРАТИ ТОКОМ 2005. И 2006. ГОДИНЕ. ТО СУ: *мр Милован Мишвојевић (рођен 1971)*, геоморфолог; *Драгана Матијевић (рођена*

1972), урбани и рурални географ; мр Владимир Никитовић (рођен 1973), демограф (пројекције), (био стипендиста Министарства науке); мр Весна Лукић (рођена 1974), демограф (миграције); мр Јелена Ђалић-Љубојевић (рођена 1974), геоморфолог (била стипендиста Министарства науке); Јелена Ковачевић-Мајкић (рођена 1975), хидролог (била стипендиста Министарства науке); Ана Милановић (рођена 1976), климатолог (била стипендиста Министарства науке); Марко В. Милошевић (рођен 1978.) геоморфолог.

У ову групу спадају и садашњи стипендисти Министарства науке и заштите животне средине: Стеван Савић, Наташа Лагатор, Марко Урошев, Милена Панић, Едит Лендак, Драгана Милијашевић и Тамара Јојић.

Сви они добро знају енглески језик, сви се служе компјутерима, менторски су добро усмеравани у свом научном развоју и постоји вероватноћа да неко од њих може и докторирати до навршене 33 године живота, а можда и раније. Сви млади сарадници учествују у усмеравању рада Института – онолико колико је то могуће у постојећим економским условима у Србији. Неки од њих су, за то, још увек недовољно искусни. Међутим, довољно су научно способни да, укључујући и најмлађе међу њима, квалитетно ураде теме из своје специјалности.

ЗАКЉУЧАК

Током досадашњих 58 година свог рада Географски институт је пролазио кроз неколико развојних фаза. Првих петнаестак година је био најзначајнији период у научном доприносу Института географској науци. По том је већи број врхунских научника прешло на рад на Одсек за географију ПМФ што је имало и одређене последице по развој Института. Фаза до 1994. године била је фаза са изузетно вредним резултатима рада малог броја врхунских географа, али и фаза у којој нико од стално запослених сарадника није докторирао. У последњих петнаестак година Институт се оријентисао на чешће излагање својих радова у иностранству и на објављивање радова у иностраним научним часописима. Осим тога, у овом периоду интензиван је процес кадровског јачања. Данас у Институту ради девет доктора наука – сви са научним звањима, седам магистара наука (истраживачи сарадници) и пет дипломираних географа, који су сви на последипломских студијама. Уз то, Институт има и седам стипендиста Министарства науке и заштите животне средине, који су такође последипломци.

Са променама политичке ситуације у Европи и припремама Србије за улазак у Европску унију Географски институт је, могло би се рећи, створио потребне предуслове и за уклапање у научне токове не само у оквиру Србије и Црне Горе већ и Европе.

ЛИТЕРАТУРА

Архивски материјал Географског института „Јован Цвијић“САНУ.

Зеремски М. (1988): Четрдесет година Географског института „Јован Цвијић“ САНУ, Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, Зборник радова, књ. 40, Београд, стр. 3-9.

Информације којима располаже проф. др Милован Радовановић.